

Suzette Holten valgte mælkebøtten som symbol for Kvindernes Udstilling. Den gik igen, ikke bare i indgangsportalen, men også i det grafiske materiale og andre ting. Mælkebøtten blev set som en underkendt men smuk og ukuelig blomst. Elsket og hadet. Et værdigt symbol for kvinderne! Foto: Pernille Klemp. Designmuseum Danmark.

DEMOKRATIETS DANSKE DAMER

Af Birgitte Possing

"Damer, der holder Foredrag, kan jeg ikke for min Død fordrage". Sådan sagde dramatikeren og takt-og-tone forfatteren Emma Gad (1852-1921) i starten af 1890'erne. Hvorfor var det sådan en anfægtelse for hende? Det var, fordi det endnu var nyt, vovet og uvant at se anstændige kvinder føre sig frem og tage del i debatter i offentligheden uden for det private domæne i hjem og familier. Men det var før, hun selv gik ind i ligestillingsarbejdet i forbindelse med forbedelserne til "Kvindernes Udstilling" i København i 1895.

Med forbillede i verdensudstillingen i Chicago to år tidligere skulle den københavnske udstilling vise, hvor langt kvinderne var nået inden for uddannelse, arbejde og kunst. Til glæde for mange, og stor overraskelse for Emma Gad selv, blev udstillingen en succes. Den oplevelse blev en øjenåbner for Emma Gad, og hun vendte 180 grader i sin indstilling til kvindernes adgang til taleret, selvforsørgelse og udfoldelse i hjem såvel som i det offentlige. Nu skrev hun: *"Kvinderne vil efterhaanden blive opdragne til at ville noget og kunne noget, der skaber dem*

Den 5. juni 1915 fik kvinder stemme- og valgret til Folketinget. Den halvdel af Danmarks befolkning, der hidtil ikke havde haft status som individuelt respekterede borgere med egne stemmer og holdninger, kom nu til orde. Artiklen her fortæller nogle af historierne om, hvordan kvinder blev subjektive individer med egne stemmer, og hvordan de først blev mødt af undren og latterliggørelse – snarere end respekt – da de tog scenen som offentlige borgere i besiddelse.

en Livsopgave i økonomisk Uafhængighed". Efterfølgende blev hun optaget af kvinders valg- og stemmeret til Rigsdagen og kom med i den spirende kamp for, at 'Damerne' fik adgang til borgerret.

Gad var datter af en grosserer og en kunstner og var selv økonomisk uafhængig af sin mand, kontreadmiral Nicolaus Urban Gad, som hun havde giftet sig med i 1872 og havde to sønner med. Hendes veldædige baggrund, organisatoriske evner, diplomatiske sans og satiriske skrivetalent gav hende selvtillid og overskud til at være med til fejringen

Den mildt udseende Mathilde Fibiger (1830-1872) var pioner og klar i mælet i sit ønske om kvinders selvstændighed. Og hun betalte prisen for det. Kilde: Det Kongelige Biblioteks billedsamling.

af grundloven i 1915. Hun var ikke selv frontløber i ligestillingskampen, men glædede sig – ligesom tusindvis af andre kvinder fra vidt forskellige sociale lag og klasser – ikke desto mindre over kvindernes grundlovsfæstede adgang til at blive borgere i deres eget land.

Frem og tilbage i kampen for fuldt borgerskab

Det er bevægende at følge, hvordan kampen for fuldt borgerskab og ligestilling i Danmark har bølget frem og tilbage i hovedet på den enkelte. Hvordan den i samfundet har stået på i mere end halvandet hundrede år. Hvordan den har flyttet sig af mange komplekse, økonomiske, strukturelle, kulturelle og poli-

tiske grunde, ikke mindst fordi engagerede kvinder med selvtilid og viljestyrke har inspireret og puffet til de progressive mænd i Rigsdagen, der fremsynet og tidligt også ønskede borgerret for begge køn. Disse modige mænd og kvinder tog teten i debatter og valgretsbevægelser, og kvinderne rankede ryggen, selv når de blev mødt af offentlig modstand og latterliggørelse.

Forfatteren, lærerinden og officersdatteren Mathilde Fibiger (1830-72), der så sine forældre blive skilt og selv oplevede sin families opløsning, vidste, at voksne kvinder måtte og skulle blive i stand til at forsørge sig selv. Som den første danske kvinde formulerede hun i 1851 sit inderlige ønske om, at kvinder fik adgang til uddannelse, så de kunne blive i stand til at forsørge sig selv. Det var i bogen ”12 Breve fra Clara Raphael”, som udkom i 1851. Bogen rejste en storm i pressen, og Mathilde Fibiger mistede opbakningen fra landets store kulturpersonlighed, direktøren for Det Kgl. Teater, Johan Ludvig Heiberg, der ellers først havde skrevet forord til hendes bog. Han trak sig fra den offentlige sag, der kom ud af udgivelsen, og den ellers generte Mathilde Fibiger blev portrætteret i satiretegninger som en latterlig kvinde med pibe, herrebenklæder og -hat. Og næsen i sky. Alligevel stod hun fast, selv om mange af pressens mandlige repræsentanter opfattede hende som en mandlig karikatur, selv om hun blot havde ytret ønsket om adgang til uddannelse. Hun havde i sine fordringer ikke været i nærheden af ligestilling, valgret eller nogle andre radikale ønsker, der kom frem i Danmark og mange andre vestlige lande på dette tidspunkt. Fibiger blev nu udelukket fra det gode selskab, skrev et par romaner

mere, levede sidenhen af at arbejde som telegrafist i Nysted, boede sammen med sin søster og døde fattig og ensom i 1872. Det er kun halvandet hundrede år siden.

I samme år som "Clara Raphael" udkom, i samme by, og som en del af samme generation, startede den forældreløse præstedatter Natalie Zahle (1827-1913) – på eget initiativ og med private midler – en lille pige- og lærerindeskole. Den blev i løbet af et årti en af landets største skoler og voksede i løbet af et halvt århundrede til et uddannelsesimperium for piger og kvinder. Herfra tog de første kvinder, der blev pionerer i uddannelse, erhverv og politik, deres eksaminer. Hvor Mathilde Fibiger talte om kvinders ret til uddannelse, tav Natalie Zahle. Hun lod simpelthen være med at rejse sin stemme i offentligheden. I stedet organiserede hun sine skoler og udviklede sine pædagogiske idéer i praksis uden at spørge nogen, men i tæt samarbejde med tidens store mandlige pædagogiske tænkere og skolegrundlæggere. Hun fik succes, blev én af Danmarks store og første kvindelige pionerer og selvfølgelig en del af det gode selskab.

Set i det historiske lys, at muligheden for at få kompetencegivende uddannelse kun har eksisteret for kvinder i lidt mere end halvandet hundrede år, er det privilegeret som jeg at være datter af en forældregeneration, der i 1960'erne, hundrede og ti år efter Natalie Zahle startede sit livsværk, bevidst indpodede sine døtre, at de skulle tage den ret til uddannelse, som de nu havde, alvorligt. Som de rigtigt sagde igen og igen, er uddannelse vejen til viden, og viden er forudsætningen for at få magt over sin tilværelse og indflydelse på udformningen af demokratiet. Natalie Zahle var den dansker,

Forfatteren og grossererdatteren Emma Gad (1852-1921) gik ind for ligestilling efter sit arbejde med Kvindernes Udstilling i København 1895. Kilde: Det Kongelige Biblioteks billedsamling.

der uddannede de første generationer af kvinder, som siden arbejdede for næste skridt: indflydelsen på samfundets indretning. Det skridt blev vellykket taget, da retten til at stemme og blive valgt til Folketinget blev vedtaget i 1915.

Folkedemokratiets grundlov

Den 5. juni 1915 blev den ny grundlov underskrevet af Danmarks konseilspræsident Carl Theodor Zahle. 1915-grundloven kom til at repræsentere et gennembrud for det repræsentative demokrati. For første gang nogen sinde fik alle danske kvinder og tjenestefolk af begge køn nu mulighed for at give deres stemme til kende og blive valgt til Rigsdagen. 1915-grundloven kaldes med rette fol-

kedemokratiets grundlov. Den blev til efter årtiers kampe, som både arbejderbevægelsen og kvinder fra alle sociale lag havde ført med selvtilid og overskud.

Når man siger, at Danmark fik sin første demokratiske grundlov i 1849, er det derfor forkert. Grundloven af 5. juni 1849 afskaffede enevælden, men gav kun stemme- og valgret til mænd over 30 år med egen husstand. Det var kun 14 % af landets befolkning. Først med 1915-grundloven fik Danmark den første egentligt demokratiske grundlov, for nu fik de 86 % af landets befolkning, der hidtil havde været udelukket fra indflydelse og almindelig borgerret, adgang til at stemme og selv stille op til Rigsdag og Folketing. De såkaldte fem f'er, der indtil da havde været udelukket fra indflydelse på det samfund, som de levede og boede i og arbejdede for, var de fattige, fruentimmerne, forbryderne, fjolserne og folkeholdet.

I 1915 fik to af f'erne, nemlig fruentimmere fra både borgerskabet og arbejderklassen, og folkeholdet, det vil sige tjenestefolk af begge køn, borgerret. Resten – de fattigforsørgede, fjolserne og forbryderne – kom først til borgerretten langt senere i det tyvende århundrede. Valg- og stemmeret havde nu kvinder og tjenestefolk, som var fyldt 25 år. De fik den ret som individer og behøvede ikke at have egen husstand for at få adgang til at stemme eller blive valgt til Folketinget. Små 40 år senere fik Danmark endnu en gang ændret sin grundlov. Det var i 1953, da valg- og stemmeretten blev sat ned til 23 år for alle og begge køn; samtidig fik kvinder ret til tronfølge, og således var vejen banet for, at en dronning kunne følge en konge. Den almindelige valg- og stemmeret for landets borgere blev sat

ned til 21 år i 1961, til 20 år i 1971 og til 18 år i 1978.

Som det femte land i verden nærmede Danmark sig i 1915 således parlamentarisk demokrati og inkluderede stort set alle borgergrupper i det. Det skete 22 år efter New Zealand, 9 år efter Finland, 5 år efter Australien og 2 år efter Norge. 1915-grundloven repræsenterede en demokratisk og en kønspolitisk revolution, som både arbejderbevægelsen og tusindvis af danske damer fejrede på forskellige måder over hele landet. Dét, der tiltrak den største opmærksomhed i medierne, var dog et enormt kvindetog gennem Københavns gader. Man havde nok set enkelte kvinder på talerstolene før. Men aldrig havde man oplevet så mange kvinder spadsere ud i offentligheden på én gang. Og slet ikke i fælles trav.

Kvindetoget – en markering af den politiske kønsrevolution

Omkring 20.000 kvinder gik den 5. juni 1915 i optog til Amalienborg Slotsplads for at vise deres glæde. Nogle fra pressen mente, at det var et takketog – andre, at det var en glad politisk markering af noget, der meget længe skulle have været en ret. Uanset hvordan man på forhånd opfattede idéen med kvindetog, havde man aldrig set noget lignende. Mange satiretegninger latterliggjorde kvinderne. Politiet havde tvivlet på kvindernes evne til at gå i optog, for ”de havde jo aldrig været soldater”, sagde man. Københavnerne var vant til de kæmpe arbejderoptog med hornmusik, larm og ustyrlig ballade undervejs. Dem vidste man, hvordan man skulle tackle. Men hvordan skulle det gå, hvis man slap kvinder løs på gaderne? Hele pressen var forsamlet for at følge begivenheden. Og nervøsité-

Skolepioneren Natalie Zahle (1827-1913) uddannede de første generationer af kvinder, der blev aktive i ligestillingskampen. Her placeret i midten af billedet sammen med sit personale på Zahles Seminarium 1892. Kilde: Det Kongelige Biblioteks billedsamling.

ten blev overraskende gjort til skamme.

Det store valgretstog var på forhånd stramt koreograferet af translator og redaktør Thora Daugaard fra Dansk Kvindesamfunds kontor i Studiestræde. Det hvilede på et koncept og en enkel idé, nemlig at deltagerne var alt, og musik og rekvisitter var overflødige. Budskabet – den politiske kønsrevolution – skulle fejres rent og i en enkel komposition. Over to hundrede kvinder var udnævnt til ordensmarskaller. De skulle dirigere toget med små gyldne stave, der var ombundet af rød-hvide sløjfer, så de mange kvinder kunne gå frem i velordnede rækker. For en sikkerheds skyld bar nogle af dem kurve med sukker og kamferdråber, hvis der skulle blive brug for det i den smukke juni-sol. Ordensmarskallerne

sørgede for ro og disciplin, og politiet og andre skeptiske herrer måtte æde deres ironi i sig bagefter. Kvinderne tog sig ikke af latterliggørelsen. De gik bare. Adgangstegnet, en lille rød-hvid broche, der var lavet i 10.000 eksemplarer, og som kunne købes på forhånd, blev revet væk, så resten af deltagerne måtte gå uden.

Kvinder fra flere end 36 organisationer deltog, og man startede på Grønningsen, hvor de 250 toptrænede demonstrationsvagter fra Københavns Kvindelige Gymnastikforening tog imod iført grønne armbind. De var ledet af Karen Sofie Amalie Præstgaard (1873-1940), der var selvlært lærerinde, skomagerdatter fra Randers og pionér i kvindegymnastik. Hun blev hjulpet af et par andre gymnastiklærerinder. Og de kunne deres kram.

Stemningen var intens allerede under opmarchen til Grønningen, som den danske og den internationale presse beskrev sådan: *"Den ene overfyldte Sporvogn efter den anden svingede ned ad Bredgade, men Ladningen bestod af lutter Kvinder. Man saa bogstaveligt ikke én Mand for hver fem Hundrede Kvinder"*. De samledes i rækker paa fem ad gangen med Fanevagten forrest, og saa gik de afsted i Juni-Solen. Berlingske skrev: *"Ingen, der saa den uoverskuelige Mængde af danske Kvinder, som i taktfast Gang, Række efter Række, drog ind på Slotspladsen for at tage deres Rettigheder i Besiddelse, vil nogensinde glemme det"*.

Det var et enestående syn: Fanevagten, den barhovede ungdom iført hvide kjoler, gik forrest med fanebæreren Sif Obel i spidsen og signalerede, at de var parate til at løfte den feministiske arv ind i fremtiden. Det, at de gik uden hat, med rank ryg og egen fane, var et usædvanligt symbol på den frihed og det ansvar, de var indstillet på at tage sig fremover. Ingen, hverken børn, unge, mænd eller kvinder, gik ellers udendørs uden hat i 1915. Om den unge fanebærer skrev Politiken: *"Om selve Danmarksfiguren var steget fra sin Sokkel for at marchere i Spidsen, kunne hun ikke virke mere udpræget dansk og lys end Frk. Obel, der fik sig en straalende Skønhedssucces. Hvis vi levede i Amerika, ville frk. Obel i Dag til Morgen kunne vade gennem Dynger af Ægteskabstilbud."* Men hun havde andre planer: Hun var cand. phil. og i gang med sprogstudier.

Efter fanevagten kom deputationen af den kvindesaglige elite af modne damer med hattene værdigt på plads, klar til at få foretræde for konge og regering.

De skulle i en deputation forelægge en såkaldt "Adresse", hvori de udtrykte deres anerkendelse af begivenheden. Efter dem kom folket, nemlig alle de nye medborgere arm i arm i utallige rækker i kvindetoget, omkranset af mænd, der muntert og måbende fulgte med fra siden.

På Amalienborg samledes alle, mens den dertil udvalgte deputation af den kvindesaglige elite på vegne af den tusindtallige skare afleverede deres adresse. I adressen udtrykte de glæde, ikke tak for det, som de alle anså for deres ret: *"Paa denne for os saa betydningsfulde Dag, da danske Kvinders politiske Valgret er en fuldbyrdet Kendsgerning, har vi som Talsmænd for Tusinder af Kvinder ønsket at udtale for Danmarks Regering og Rigsdag vor Glæde over den fulde politiske Borgerret, som den nye Grundlov giver Kvinderne."*

Vi værdsætter i fuldeste Maal denne Valgret, som aabner os Mulighed for Indflydelse paa Landets Love, der gælder for Kvinder, saavel som for Mænd. Det har været os en stor Tilfredsstillelse at se alle Partier staa enige i denne Sag, og det er vor Forventning, at det Lovgivningsarbejde, som Mænd og Kvinder nu sammen skal tage op, vil blive øvet med fuld Hensyntagen, saavel til kvindelige som til mandlige Synsmaader og Interesser.

Vi er os bevidst, at der følger Ansvar og Pligter med de nye Rettigheder, og vi udtaler som vort Haab og vort alvorlige Ønske, at Kvindernes Deltagelse i det politiske Liv maa blive til Lykke for Land og Folk." (forfatterens understregning). Adressen var formuleret og underskrevet af Henni Forchhammer, der var forkvinde for Danske Kvinders

Fortroppen af det store kvindetog den 5. juni 1915 på vej ad Grønningen til Amalienborg Slotsplads med cand. phil. Sif Obel som fanebærer.
Kilde: Det Kongelige Biblioteks billedsamling.

Nationalråd og dermed for over 80.000 kvinder og 36 kvindeforeninger.

Kongen svarede, at han nærede fuld tillid til, at kvinderne ville gøre "god Fyldest" sideordnet med mænd. Men han mindede dem også om, at kvinderne ikke kunne eller burde undværes eller erstattes i hjemmene eller i opdragelsen af børnene, "thi gennem Barnets Kærlighed til Hjemmet vækkes Kærligheden til vort fælles Hjem: Danmark". Så fik kongen lige sat på plads, at de glade damer ikke skulle rende for meget af pladsen. Hvis de gik ud og blev aktive i den politiske verden, måtte de ikke slippe det derhjemme. Sådant blev kong Christian den X's bemærkning en symbolsk understregning af det dobbeltarbejde, som landets kvinder stod for at passe, hvis de skulle finde på at

blande sig i den offentlige samtale om samfundets indretning. Nogle af de kvikkeste hoveder blandt kvinderne lagde også mærke til, at kongen havde haft en "skælm i øjet". Men selv om utrolig meget andet, der hører til ligestilling mellem de to køn, endnu lå langt ude i horisonten, lod de opstemte kvinder lige netop dén dag sig ikke gå på af den lille fine hentydning til, at de ikke måtte slippe arbejdet eller ansvaret på det private domæne. Borger- og valgretten var nået, kvinderne havde med selvtillid og overskud overvundet latterliggørelsen, og det var der grund til at fejre. I offentligheden.

En spændvidde af kvinder

Hvem var det da, der gik så glade afsted i det store kvindetog den 5. juni 1915?

Hvis vi ser dem nærmere efter i sømme-
ne, viser det sig, at de repræsenterede en
enorm social bredde og en stor spænd-
vidde af kvinder fra vidt forskellige mil-
jøer, erhverv og aktiviteter: Det sås også i
den deputation af modne, kvindesaglige
kvinder, der forelagde adressen for kon-
gen.

Deres ordfører var Henni Forchham-
mer (1863-1955). Hun var rektordatter
fra Herlufsholm Kostskole, uddannet
hos Natalie Zahle og havde taget sprog-
studier på Københavns Universitet; hun
var en spinkel og beskeden kvinde, der i
1890'erne var flyttet til København sam-
men med faderen efter moderens død.
Hun forblev ugift og blev allerede da
aktiv i Dansk Kvindesamfund og grund-
lagde i 1899 Danske Kvinders National-
råd, som var en paraplyorganisation for
mange kvindeorganisationer, og som
hun med ganske få afbrydelser var for-
mand for indtil 1931. Det favnede da
80.000 medlemmer og 53 organisatio-
ner og strålede af Forchhammers ledel-
sestalent og engagement. Henni Forch-
hammer udfoldede sig også uden for
landets grænser og var tidligt blevet det
første danske medlem af *International
Council of Women*, hvorfra hun om en
kongres i London 1899 sagde: "*Det var
en uforglemmelig Oplevelse at træffe
fremragende Kvinder fra mange Lande
med fælles Interesser og fælles Stræben
i al Forskellighed*". De ord var beteg-
nende for den tids kvindebevægelser:
Kvinderne her kunne samles om fælles
interesser og mål på trods af stor indbyr-
des forskellighed; de brugte ikke deres
krudt og energi på at strides indbyrdes
eller bekæmpe hinanden. Tværtimod.
Henni Forchhammer blev vicepræsident
i *International Council of Women* og

kom til at spille en central rolle som kon-
taktformidler mellem nationalråd i de
krigsførende lande under 1. Verdenskrig.
Fredsarbejdet førte senere til dannelsen
af *Women's International League for
Peace and Freedom*, og Forchhammer
blev delegeret i Folkenes Forbund, hvor
hun blandt meget andet arbejdede for at
forhindre handel med kvinder og børn.
Men det var langt senere.

I 1915 stod hun i kvindetøget ved si-
den af Jutta Bojsen-Møller (1837-1927).
Hun kom fra et helt andet miljø end
Forchhammer, nemlig højskolemiljøet.
Bojsenfamilien var en slægt, hvis med-
lemmer drev adskillige højskoler, og
derigennem havde hun gode kontakter i
landets parlamentspolitiske miljøer. Fa-
deren, Fredrik Bojsen, havde deltaget i
den grundlovgivende forsamling i 1848-
49. Broderen Frede Bojsen var en betyd-
ningsfuld Venstrepolitiker, så Jutta Boj-
sen-Møller vidste fra ham, hvad det ville
sige at deltage i politisk arbejde. Hun
selv var formand for Dansk Kvindesam-
fund fra 1894 til 1906 og kørte det hele
som en glad hustru til præsten Frederik
Møller, som hun var blevet gift med som
23-årig. Hun var en respekteret leder af
den store husholdning på Bojsensminde
ved Sorø. Hendes diplomatiske forhand-
lingsevner og evne til at sætte sig ud over
alle former for foreningsrivalisering, po-
litisk strid og almindelig nid og nag var
berømt. Pragmatisk kunne hun samar-
bejde med alle, ikke mindst når visionen
om kvinders politiske ligestilling med
mænd i forhold til valgret var i højsædet;
resten måtte de selv om. Jutta Bojsen-
Møller var den 5. juni 1915 delegatio-
nens alderspræsident og "*ynget af sind*",
som pressen skrev. Hun havde øget sin
i forvejen store popularitet ved at bryde

*Deputationen, der på vegne af 20.000 kvinder og 36 kvindeorganisationer overrakte en glædesadresse til kongen, kommer ud på Amalienborg Slotsplads. Her ses blandt andre højskolemoderen, formand for Dansk Kvindesamfund Jutta Bojsen-Møller (1837-1927) og godsejerdatteren, redaktør, senere formand for Dansk Kvindesamfund og Kvindeligt Fremskridtsforening Matilde Bajer (1840-1934).
Kilde: Det Kongelige Biblioteks billedsamling.*

etiketten med hurraråb fra Landstingets tilhørerloge, da grundloven blev vedtaget – og på den store grundlovsdag strålede hun ”som en Sol, og hvert Øjeblik maa hun standse for at blive snap-shot’et”.

I deputationen var også forfatteren Gyrithe Lemche (1866-1945), der var rundet af det højere handels- og embedsborgerskab i København. Hun var gift med en kredslæge, der bakkede hende op i alt, hvad hun gjorde efter, at have født ham ti børn. Hun blev først kvindepolitisk aktiv i 1906, da hendes søster Vibeke Salicath fik hende ind i Dansk Kvindesamfund. Hun blev allerede i 1913 samfundets cheffideolog og redaktør af medlemsbladet *Kvinden & Samfundet*. Det var også hende, der skrev foreningens og dansk kvindebevægelses grundhistorie med *Dansk Kvindesamfunds Historie*

gennem 40 Aar, hvilket har gjort hende mere kendt i eftertiden end hendes lige så – eller endnu mere – markante, engagerede og hårdt arbejdende samtidige. Men de var der. Alle sammen. I 1915.

Der var filantroperne, som kendte alt til fattigdom og behovet for sociale reformer. I spidsen for dem og som en del af den kvindesaglige elite, der gik i deputation til kongen, gik adelsdatteren Isabelle Brockenhuus-Løwenhielm (1856-1932). Hun arbejdede selv hårdt blandt de allerfattigste i København og havde skabt hovedstadens største – ikke de første – arbejdsstuer for børn, hvor de fik mad, sygepleje og lærdom. Hun havde også oprettet en sygeplejeskole, som i år 1900 lagde fundamentet for det, som nu er Sankt Lukas Stiftelsen.

Hun gik frejdigt sammen med kvin-

desags- og fredsforkæmperne med den internationale horisont. De blev kaldt Hvad-Vi-Vil-kvinderne, fordi de repræsenterede den forening, der hed Kvindeligt Fremskridtsforening, som var brudt ud af Dansk Kvindesamfund for at samarbejde med både de socialistiske kvinder og de internationale kvindeforeninger, der arbejdede for fred i verden. I spidsen gik Fremskridtsforeningens forkvinde, godsejerdatteren og den tidligere formand for Dansk Kvindesamfund Matilde Bajer (1840-1934). Matilde Bajer var også med i deputationen til statsrådet. Hun var en mild og modig kvinde, der livet igennem havde fået opbakning fra sin mand, venstrepolitiker og forfatteren Frederik Bajer (1837-1922). Han havde i mange år været fortaler for kvinders stemme- og valgret i Rigsdagen. Sammen havde de seks børn.

På næsten samme politiske linje som Matilde Bajer lå Johanne Meyer (1838-1915), toldbetjentdatteren, der blev gift med en jødisk købmand og skilt fra ham igen efter at have født fem børn, der alle døde som små, hvorefter hun adopterede fem andre. Hun var særdeles handlekraftig og engageret som murbrækker i kvindesagen. Johanne Meyer var en karismatisk taler, redaktør og en troende socialist og allerede fra 1888 særdeles aktiv i kampen for kvinders stemme- og valgret og indflydelse i samfundet. Johanne Meyer var altid at finde i forreste række i valgrets-, freds- og kvindebevægelserne. Selv om hun var socialdemokrat, var hun stærkt kritisk over for socialdemokraternes forbehold over for kvindevalgretten. Hun døde i februar 1915 og nåede ikke selv at opleve den store dag.

Hvor man i spidsen for de første

valg-, freds- og kvindeforeninger mødte kvinder fra adelen, borgerskabet, højskoleverdenen, handelsstanden og embedsfamilier, ugifte kvinder uden børn, fraskilte kvinder med og uden egne børn og kvinder med op til ti børn, så man i selve kvindetøget også en farverig mangfoldighed uden lige. Her var kvinder af alle slags og typer og fra mange sociale lag. Det var, som om begrebet 'kvinden' pludselig havde virkeliggjort sig og folde sig ud som et utal af individer og en mangefarvet alsidighed, der ved sin blotte demonstration og fremtræden måtte gøre enhver forestilling om, at kvinder var ens i én fælles 'kvindeligt karakter', til skamme. Fra internationalisterne til patrioterne i Danske Kvinders Forsvarsforening kom de selvsikkert og stilfærdigt gående. Derfor så man også den fædrelandsforsvarende sygeplejerske og majordatter Charlotte Norrie i spidsen (1855-1940). Hun var en stilfærdig, patriotisk sindet, men internationalt orienteret gift kvinde, mor til tre og aktiv i International Council of Women; hun blev skaber af *International Council of Nurses*. Hun gik myndigt side om side med de kropsbevidste gymnastik- og idrætskvinder, sygegymnaster, sundhedskvinder, dansere og jordemødre, der alle delte den samme oplevelse af dagen, som lærerinden Nanna E. Bojsen siden formulerede: At dette var "*én af de betydeligste Dage i mit Liv*".

Et utal af lærerinder fra organisationen Den Danske Pigeskole, seminarie- og kommunelærerinder, husholdnings- og skolekøkkenlærerinder sluttede sig til sammen med de akademisk uddannede som litteraturhistorikeren og Zahle-eleven Ida Falbe-Hansen (1849-1922) og hendes bofælle Elisabeth Grundtvig.

Den danske rektordatter og Zahle-elev Henni Forchhammer (1863-1955) var aktiv både i den danske ligestillingskamp og i flere internationale organisationer.

Her ses hun i midten omkranset af Mme Wicksell fra Sverige og Dr. Bonnevie fra Norge; de er fotograferet til møde i Women's International League for Peace and Freedom Convention i 1920.

Kilde: Library of Congress.

Uanset om disse kvinder var kvindesagligt aktive eller i stedet udfoldede stort fagligt engagement inden for deres erhverv, var de begejstrede for at kunne træde i karakter som individuelle borgere i deres egen ret. Også de kirkelige og missionske kvinder var med, godt suppleret af for eksempel den indremissionske organistdatter og fraskilte forkæmper for afholdssagen, Lene Silfverberg (1838-1922) fra Københavnske Kvinders Kaffevoгне. Hun stod i spidsen for flere af de såkaldte "Hvide Baand"-foreninger, som på denne tid var udbredte, fordi snapsen var billig, og mange gifte arbejdermænds ugeløn blev brugt på den i stedet for familiernes forsørgelse. Også de selverhvervende, unge telefonistinder med Thorborg Engberg i spidsen fyldte række på række i kvindetoget.

Fra højre til venstre i det politiske

spektrum, fra samfundets store familier og gifte mødre med mange børn til de mindre velhavende, enlige mødre og selvforsørgende lærerinder, telefonistinder og sygeplejersker repræsenterede de et bredt spektrum af danske kvinder.

De, der ikke var med i kvindetoget

Men der var også kvinder, der bevidst ikke gik med i kvindetoget. Repræsentanter for Socialdemokratiet og partiet Højre blev hjemme eller gik andre steder. Arbejderbevægelsens kvinder glimrede ved deres fravær – de var med Socialdemokratiet i Fælledparken; deres parti havde overbevist dem om, at de hørte nærmere til deres klasse end til deres kønsfæller. I det socialdemokratiske Ravnen var der ikke så meget som en vignette om det store kvindetog; der var i stedet portrætter af de socialdemo-

kratiske folketingsmedlemmer Frederik Borgbjerg, Thorvald Stauning og Harald Jensen, der også havde kæmpet for den nye grundlov. Danmarks første kvinde på en ministerpost, hornblæserdatteren Nina Bang (1866-1928), der ti år efter i 1924 blev undervisningsminister og dermed verdens første kvindelige minister, var heller ikke med i kvindetøget.

Heller ikke formanden for Kvindeligt Arbejderforbund, verdens første rene kvindefagforening, arbejderdatteren Sofie Rasmussen, var til stede. Hun havde overtaget KAF fem år før, da dets navnkundige stifter Olivia Nielsen (1852-1910) døde pludseligt. Olivia Nielsen havde i 1886 skabt "Foreningen af Vadske- og Rengøringskoner", som hurtigt blev til Kvindeligt Arbejderforbund og verdens første rene kvindefagforening. Forkvinderne for den og en række andre fagforeninger, der også kæmpede for valgretten, og som var nært knyttet til Kvindelig Fremskridtsforening, lod sig endnu binde stærkest til arbejderbevægelsen og Socialdemokratiet. Klasse gik foran køn, og man var i arbejderbevægelsen stadig nervøse for kvinders selvstændighed, strejkebryderi og løntrykkeri. Det er en lang historie i sig selv. Men den skilte vandene blandt kvinderne i grundlovsfejringen.

De, der gik i tøget, holdt dog selvtilid og værdighed i hævd og gik ikke i politisk strid med yderfløjene. Foreløbig var alle enige om glæden over at have opnået den borgerret at få stemme- og valgret. Der var ikke blot én politisk kløft og uenighed om visionerne. Der var mange. Selvfølgelig – kvinder udgør ikke én kategori. Ligesom mænd ikke gør. De radikale fraktioner af kvindebevægelsen, der blev kaldt "*de langsynede Damer*", havde ta-

get første skridt i opgøret med den traditionelle kvinderolle. Det var dem, der allerede dengang talte om meget mere end lige adgang til alle uddannelser, erhverv og videnskab. De hævdede også retten til at bestemme over moderskab, seksualitet og i det hele taget deres egne kroppe og deres egne børn. Og det var dem, der forudså, hvad der ville komme.

Kvinder og frihed allevegne – og dog kun en femtedels indflydelse i 2015

I Danmark bryster vi os af at være en nation med lange, stolte traditioner for ligestilling og ligeværd mellem kønnene. Noget går endda så langt som til at hævde 'ligestilling mellem kønnene' som en særlig dansk og oven i købet kristen værdi. Intet kunne være mere forkert. Den stemme- og valgret, som fruentimmere, tjenestefolk og fattige fik i 1915, angav kun en spæd start på det ægte demokrati. Både mænd og kvinder skulle vænne sig til at se og lytte til kvinders stemmer i offentligheden. Først efter en over 60 år lang kamp har vi i Danmark formel ligestilling mellem de to køn, men ikke reel. Det er der ikke, før vi har lige så mange talentfulde kvinder i toppen af hierarkiet inden for politik, videnskab, erhverv, kultur, kunst og medier, som vi har mænd. Ser vi bort fra de undtagelser, der bekræfter reglen, er kvinder vel repræsenteret i de politiske partier, på arbejdsmarkedet, i videnskaben, kunsten og i kulturen, men ikke i toppen nogen af stederne. Kvinder overalt i Danmark har stadig kun en femtedel af alle indflydelsesrige poster i erhverv, videnskab, økonomi, kultur, kunst og medier, selv om begge køn udfolder sig med talent og kompetence overalt. Talentmassen findes og har eksisteret længe, men magten er af mange komplekse grunde

stadig ulige fordelt. Derfor har danske kvinder og kvindebevægelser de sidste 150-160 år stået i spidsen for at bane vejene, først til uddannelse og erhverv, siden til stemme- og valgret, frit moderskab og myndighed over egne børn, større kvinderepræsentation i Folketinget og på alle poster inden for alle samfundsdømmener – og endelig til at bestemme over deres egne kroppe og egen tid. Formålet er og har siden 1915 været, at begge køns synsmåder, erfaringer og interesser har indflydelse på vores samfund. I al deres fælles og modsatrettede spændvidde.

Demokrati er ingen naturlig størrelse. Demokrati er – som filosofen Hannah Arendt formulerede det – noget, der bliver til hver dag. Inden for den politiske verden har danske kvinder nærmet sig toppen af samfundshierarkiet en smule mere: I 1990 indtog kvinder ca. en tredjedel, altså 30 % af pladserne blandt de valgte politikere i Folketinget, demokratiets højeste organ. I 2011 nåede kvinder op på 39 % af de folkevalgte, men i 2015 gik tallet på folkevalgte af kvindeskøn igen tilbage til 37 %.

Der er nok at kæmpe for endnu for at få alles synsmåder, erfaringer og talent ind i magtens korridorer. Fejringen af 100-året for 1915-grundloven er derfor et af de største år i Danmarks historie, fordi grundloven da endelig anerkendte de individuelle og mangfoldige stemmer fra et flertal af landets borgere. De 86 %, der siden 1849 havde været udelukkede fra almindelig borgerret, fik nu adgang til frihed og selvbestemmelse. Og ret til at stå på en talerstol, hvis de ville. Der gik lang tid, inden alle tog retten til sig.

Men adgangen fik de dog.

*Den aktive ligestillingsforkæmper, Zahle-elev og forfatter til Dansk Kvindesamfunds historie, embedsmandsdatter og mor til ti børn, Gyrthe Lemche (1866-1945) – som ung og som ældre
Kilde: Det Kongelige Biblioteks billedsamling.*